

"אגורה באהלך עולמים"

(תהילים ס"א)

זמני השבת

ירושלים

כניסה 16:32
יציאה 17:22
ר"ת 18:00
גיליון 234

יורא - תשפ"ד

ניסיונות אברהם

בפרשתנו אנו קוראים על ניסיון העקידה. אומרת הגמרא בסנהדרין (פ"ט): "והאלהים נסה את אברהם ויאמר קח נא את בנך. אמר רבי שמעון בר אבא, אין נא אלא לשון בקשה. משל למלך בשר ודם שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו גיבור אחד ונצחן. לימים עמדה עליו מלחמה חזקה, אמר לו: בבקשה ממך עמוד לי במלחמה זו, שלא יאמרו ראשונות אין בהם ממש. אף הקב"ה אמר לאברהם, ניסיתך בכמה ניסיונות ועמדת בכלך, עכשיו עמוד לי בניסיון זה שלא יאמרו אין ממש בראשונים."

רגע לפני שאברהם אבינו נזרק לכבשן האש, היה ויכוח בבית דין של מעלה מי יציל את אברהם. אותם המלאכים שטענו לפני הקב"ה שלא יברא את האדם כיוון שעתיד לחטא לפניו, הם אלא שרוצים לרדת להציל את אברהם מכבשן האש שמוכן למות על קידוש השם. אמר להם הקב"ה, אברהם יחיד בעולמו ואני יחיד בעולמי לכן אני אציל אותו.

אברהם שהלך לבדו כנגד כל העולם, שכולם עובדי ע"ז ואומרים לו שהוא טועה ועל מה ילך לשרפה? אבל אברהם בשלו מוכן למות ולמסור נפש על השם ונמצא שאברהם עושה דבר שאינו הגיוני. אברהם עובר ניסיונות וטלטלות רבות. לאחר שניצל מהכבשן, אומר לו הקב"ה: לך מארצך מבלי לומר לו לאן ואברהם לא שואל שאלות, קם והולך. הקב"ה מבטיח לו עושר ובנים ואברהם מגיע לארץ ומוצא שם רעב. בשלב זה יכול אברהם לטעון שאולי הקב"ה מוגבל חלילה, אבל הוא לא עושה זאת ואינו מהרהר אחר השם. אברהם יורד למצרים ואשתו נלקחת ממנו וגם כאן אברהם אינו מהרהר אחר השם יתברך. לאחר מכן אברהם נלחם בארבעת המלכים שניצחו את החמישה ועצם היציאה למלחמה איתם היא 'טירוף', אבל אברהם יודע שהשם איתו והוא יוצא להילחם ללא פחד. הניסיון העיקרי של אברהם מתחיל בסוף המלחמה, לאחר שמוצא אברהם יש רכוש גדול מאוד של תשע ממלכות והכל עכשיו שייך לאברהם. אבל אברהם אינו מוכן לקחת מאומה מהשלה בכדי שלא יאמרו אברהם ניצח את המלחמה וייחסו את הפעולה המלחמתית אליו. בזה שאברהם מוותר על הממון, הוא מראה שיש מישהו אחר שנילחם את המלחמה וזה הקב"ה.

אם כן, מתעוררת שאלה. היתכן שבכל הניסיונות שעבר אברהם אין בהם ממש? כיצד אומרת הגמרא שלא יאמרו בראשונים אין ממש? אלו ניסיונות לא פשוטים כלל, חיים ומוות, עושר וכבוד.

ועוד, אנו יודעים שקושי ההתמודדות עם הניסיון הלך וגבר מניסיון לניסיון שעבר אברהם, עד ניסיון העקידה ואם יש חשש שיאמרו ראשונים אין בהם ממש, יש לחשוש שגם על ניסיון העקידה יאמרו כך. לאחר ניסיון העקידה, מבקש אברהם מהשם שלא ינסה אותו עוד. משל למלך שנשא מטרונה וילדה לו בן ראשון וגרש אותה. נשא אותה בשנית וילדה לו בן שני וגרש אותה. נשא אותה בשלישית וכו' כך עשר פעמים אז התכנסו כולם ואמרו: השבע שמעתה אין אתה מגרש את אמנו. כך אברהם, כיוון שהתנסה בניסיון העשירי אמר, השבע לי שאין אתה מנסה אותי עוד מעתה. ומדוע לא חששו שידברו על ניסיון העקידה?

לפני שנשיב לשאלה, נעמוד לרגע על דברי המדרש. מה הכוונה המשל שגירש המלך את המטרונה עשר פעמים? מתי ראינו שגירש השם את אברהם? וכיצד יכול אברהם לומר, משביע אני אותך שלא תנסה אותי עוד? ואם נניח שאברהם במדרגה שיכול לומר זאת, הרי אצל הקב"ה אין מי יאמר לו מה תעשה ומה מפעל.

אלא אומרים רבותינו, אברהם מתנסה בעשרה ניסיונות וכל ניסיון נחשב כאילו גרש השם את אברהם ויתכן שאם היה מישהו אחר בעולם שרוצה להדבק בהשם, היה עוזב הקב"ה את אברהם ועובר אליו.

בניסיון העשירי אומר אברהם "בי נשבעתי". התנסיתי בעשרה ניסיונות, במצבים שונים לראות שאני דבק בך. כעת תשבע לי, שגם אם בני לא יהיו נאמנים לך לכל אורך הדרך, לא תעזוב אותם כפי שאני לא עזבתי אותך.

אומרת המשנה באבות (ה,ג): "עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום ועמד בכולם להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו עליו השלום."

אומר רש"י: "ומצינו באגדה שלכך נתנסה אברהם אבינו כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם, וללמדך שהכל בזכותו עומד, וכך אתה מוצא בעשרה דורות שמאדם ועד נח שתלה הקב"ה שמא יעשו תשובה כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם. ואף נח לא היה בו זכות להציל, אבל אברהם הציל את כל העולם והכיר להם את הקב"ה והדריך בתשובה, ועל זה נתן לו ה' שכר גדול שנתקיים העולם בשבילו."

לפי רש"י, עשרת הניסיונות שבהן התנסה אברהם הם הדבר שבעצם מעמיד את העולם!

ממשיך רש"י: עשרה נסים כנגד עשרה ניסיונות שנתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם, כנגד עשה להם לישראל הקב"ה עשרה נסים במצרים ועשרה על הים, ובזכות עשרת הניסיונות של אברהם נתן הקב"ה למצרים עשר המכות, וכנגדם נתן להן לבני עשרת הדורות, ובשעה שעשו את העגל ונשתברו הלוחות שהיו כתובים בהן עשרת הדורות, עמדו להם עשרת הניסיונות שלא כילך המקום."

כלומר, עשרת הניסיונות שעמד בהם אברהם אבינו הם הדבר שעמד להם לאבותינו במצרים ושלא כילה אותם המקום בעת חטא העגל, כאשר אמר למשה - יהרף ממני ואשמידם.

מסיים רש"י: " וכן הוא אומר וזכור לאברהם וגו' שכנגד עשרת הדורות שאבדו מהן, הולך עשר ניסיונות שנתנסה אברהם אביהם וכן הוא אומר שהקב"ה החזיק לו טובה שנאמר, ויאמר להשמידם לולי משה בחירו וגו'. ואם הם חייבים מיתת הרג, זכור ליצחק שנעקד על גבי המזבח. ואם הם חייבים גלות, זכור ליעקב שגלה על מצות אמו ואביו."

נמצא שהכל בזכות אותם עשרה ניסיונות של אברהם שעמד בהם וזה עומק דברי אברהם לשבעות השם, שלא ינסה אותו עוד. שאחרי שעמד בכל הניסיונות ולא עזב אותו, כך השם לא יעזוב אותו.

לאחר שיישבנו את דברי המדרש, נחזור לשאלה שלנו. כיצד ניתן לומר על ניסיונות ראשונים שאין בהם ממש?

אומר המדרש: בשעה שרצה הקב"ה לתת את התורה, הלך לאומות העולם ושאל אם רוצים הם לקבל את התורה. הלך לבני עשו, שאלו מה כתוב בה? אמר, לא תרצח. אמרו והרי נאמר לנו "על חרבך תחיה", לא יכולים לעמוד בזה. הלך לבני ישמעאל, שאלו מה כתוב בה? אמר להם, לא תגנוב. אמרו עלינו נאמר, "ידו בכל ויד כל בו", לא יכולים לעמוד בזה. הגיע לעמון, שאלו מה כתוב בה? אמר להם, לא תנאף. אמרו לא יכולים זה הייסוד שלנו. הגיע לישראל, אמרו נעשה ונשמע.

השאלה המתבקשת היא, לבני עשו לא היה בעיה עם התורה, רק עם הציווי של לא תרצח. למה להתעקש על דבר אחד? אם יקבלו 612 מצוות זה לא טוב? וכן לגבי עמון וישמעאל, בשביל מצווה אחת לא לתת להם התורה?

אלא, יש כאן יסוד חשוב, את התורה מקבלים במלואה! ללא חיסרון כלל, את כל התרי"ג מצוות. בעומק ניתן לומר, שרבותינו רוצים להשמיע שמי שלא יתבטל ביטול מוחלט לתורה, לא יכול לקבלה. את התורה מקבלים בשלימות בלבד.

הקב"ה יודע מה טבען של אומות אלו ולא נותן להם את התורה. כי מי שבא בתנאים ומחליט מה כן לקיים ומה לא, הקב"ה לא מעוניין בו!

ואמרים רבותינו, למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע? בכדי שיקבל עליו עול מלכות שמיים תחילה ואחר כך יקבל עול מצוות. לאחר שהכריז אדם, "ה' אלוקינו ה' אחד", אז ניתן לקיים את המצוות.

אומר ר' יונה: "אם רעה בעיני אדוני, מה הועילה בכל קנייניה", כאשר אדם מחליט אפילו על דבר אחד שאינו טוב ואינו רוצה לקיימו, הקב"ה לא מעוניין גם בשאר הדברים שכן מקיים. הקב"ה רוצה לראות ביטול כלפיו! מי שלא מתבטל אליו, הוא לא חפץ במעשיו.

אומר הגאון מוילנה: נאמר לאברהם "כי ירא אלוקים אתה. בשתי מצוות מצאנו שנאמר בהם אריכות ימים. לפי שאין השלמות ניכרת באדם אלא שיש לו שתי מידות הפוכות כגון רחמנות ואכזריות. כאשר נוהג אדם במידה אחת, לא בהכרח שהוא צדיק אלא זה טבעו. אבל כשיש לו שתי מידות הפוכות, מוכרח שהוא צדיק".

הקב"ה ציווה אותנו על כיבוד הורים ועל מצווה זו מוזכר שכר של אריכות ימים. מצוות כיבוד הורים היא מצווה מצד החסד. סיוע להורים ודאי אם הם מבוגרים יש בהם רחמים. מאידך, מצוות שילוח הקן, גם בה נאמר אריכות ימים. אבל מצווה זו יש בה לכאורה אכזריות. פעמים שהאם שרואה שלקחו את ילדיה, הולכת ומטביעה עצמה. על אכזריות זו, הקב"ה נתן שכר של אריכות ימים כמו ברחמנות של כיבוד הורים. מסיים הגאון: "לפי שבשתי מצוות אלו נשלם האדם בתכלית הטוב".

בשיר השירים אנו אומרים: "פשטתי אתכתנתי איכבה אלבשנה"- הכתנות, אלו מידות האדם ויש שתי סוגי מידות. מידות מולדות שטבועות באדם ומידות שהרגיל עצמו האדם בהם עם השנים, אלו התאוות. על זה אומר משלי: "הִיחָתָה אִישׁ אֶשׁ בְּחִיקוֹ וּבְגָדָיו לֹא תִשָּׁרֶפֶנָּה. אִם יִהְיֶה אִישׁ עַל הַתְּהַלִּים וּרְגָלוֹ לֹא תִפְוִינֶנָּה". בגדי- אלו מידות הטבועות והמולדות באדם. רגליו- אלו הדברים שהרגיל עצמו אליהם. ע"י שני סוגי מידות אלה, מנסה היצר לאבד את האדם מהעולם.

אומרת הגמרא בשבת (קיד.): איזהו תלמיד חכם? כל שיכול להפוך חלוקו ללובשו דרכו. מסביר הרב, החלוק אלו המידות ות"ח הוא זה שיכול להפך מידותיו כאילו היו בטבעו. מי שהוא רחמן, ויכול להיות אכזר כאשר יידרש, זה ת"ח. אחרת, אינו נקרא ת"ח.

אומרת הגמרא ביומא: שאול המלך, בן שנה היה במולכו. שואלת הגמרא, וכי בן שנה היה? אלא, כבן שנה. מה בן שנה שלא טעם טעם החטא, כך שאול ללא חטא. שאל רב נחמן, אולי נאמר כבן שנה, מה בן שנה מלוכלך בטיט וצואה, כך גם שאול? בלילה, חלם סיוטים רב נחמן. בבוקר אמר, נענתי בעצמי (חזרתו בל) עצמות שאול בן קיש. בלילה למחרת חזרו בסיוטים (על כך שקרא לו שאול). בבוקר אמר, נענתי לכם עצמות שאול בן קיש מלך ישראל וחזרו הדברים למקומם. מדובר כאן על יותר מאלף שנים לאחר מות שאול ואיזה כבוד יש לו בעולם הבא.

שאל יצא להילחם בעמלק ועשה קל וחומר לעצמו. התורה אמרה שכאשר יש הרוג ואין יודעים מי הרגו, מביאים עגלה ערופה. אמר שאול, כמה עגלות נצטרך להביא על עמלק? והוסיף, אם אדם חטא, בהמה מה חטאה? אם גדולים חטאו, קטנים מה חטאים?

אומר המהרש"א, הקב"ה ציווה להשמיד את כל עמלק, "מעולל ועד יונק משור ועד שה". אם שאול השאיר בהמות, ייתכן והשאיר גם מהקטנים. יצאה בת קול ואמרה לשאול: אל תהיה צדיק הרבה וכי אתה יותר רחמן מהקב"ה? אם הקב"ה אמר מעולל ועד יונק, תעשה מבוקשו ואל תחווה דעה מעצמך. אבל בעומק, מידת הרחמים של שאול לא נתנה לו לקיים את הציווי. על כך אומר הגאון, אין זה ת"ח. ת"ח הוא זה שנדרש להפך את טבעו כשנדרש. בזה איבד שאול את מעלתו. כך היא קבלת התורה, אין תנאים מקדימים.

לפי דברים אלו, נחזור למסכת סנהדרין: שלא יאמרו ראשונים אין בהם ממש. אברהם נקרא 'אוהבי' וטבעו בחסד ורחמים. האהבה שלו זה משחו לא מוסבר, חוצה גבולות. כאשר אברהם עומד בניסיון כבשן האש, הוא נכנס ללא ללא היסוס כיוון שהוא אוהב את השם ומחובר לחסד שלו.

לאחר מכן מבקש ממנו השם לקום, לעזוב הכל וללכת ואברהם הולך מתוך אהבה להשם, אם הוא מבקש, עושים. גם היציאה למלחמה נגד ארבע המלכים, נבעה מרחמים על לוט. אף שלכאורה יש כאן מידת הגבורה, ההרוג אנשים במלחמה, אבל עדיין אין זו אכזריות. כיוון שכל היציאה של אברהם למלחמה זו, היא מתוך רחמים וחסד ללוט.

ויש לשאול הרי לפני זמן קצר 'זרק' אברהם את לוט מעליו, אז לא היו לו רחמים עליו? אומר השם משמואל: אם יש אדם שגר במקום בו אנשים לא הולכים בדרך הישר. הוא מנסה לדבר איתם ולקרב אותם ואינו מצליח. אם היה מצליח, חלקי הקדושה היו עולים מתוכם. אבל כיוון שלא הצליח, מושך הוא את ניצוצות הקדושה מהם ומכניס אותם לסכנת חיים.

זה העומק בדברי רבותינו, שעשו ישראל את מצרים כמצולה שאין בה דגה. ששאבו את ניצוצות הקדושה ולא נשאר בה חיות וקיום ועל כן נחרבה.

אברהם הולך עם לוט והוא מזהה אצלו גסות רוח וחוסר בביטול עצמי. אברהם מבין שלוט לא מעוניין לחזור לדרך הישר ולכן, הוא מבין שאם לוט יישאר איתו, הוא ישאב ממנו את ניצוצות הקדושה (דוד המלך) ולוט ימות במלחמה או בהפיכת סדום. לכן פועל אברהם מתוך רחמים על לוט ואומר לו 'היפרד נא מעלי, כך יישאר לו חלק הקדושה ויניצל (מכאן נלמד שכל אחד חייב חיבור לקדושה שתציל אותו). הנה ראינו שגם עזיבת לוט היתה מתוך חסד.

הניסיון השמיני והתשיעי ע"י הרמב"ם זה גירוש הגר וגרוש ישמעאל. אבל גם באלו נראה שאברהם פועל מתוך חסד. אברהם צריך לגרש את הגר לאחר שזו מבזה את שרה. שרה, מסכנת את עצמה בכדי להציל את אברהם ואומרת שהיא אחותו. אברהם מתאכזר להגר מתוך אהבה וחסד לשרה. אצל ישמעאל כתוב: "וירע הדבר מאוד בעיניו על אודות בנו" ומה גרם לו לשלוח אותו? לא אכזריות על ישמעאל, אלא רחמים על יצחק. שהיה ישמעאל מלמד את יצחק ע"י, גילוי עריות ושפיכות דמים. שם אומרת התורה: "וישכם אברהם בבוקר", מייד בבוקר שולח את ישמעאל, מתוך רחמים על יצחק שלא יתקלקל.

אם כן, ראינו שבכל הניסיונות עמד בהם אברהם מתוך אהבה וחסד, מידות שטבועות בו באברהם מלידתו. בכל ניסיון מידת האכזריות התגברה, אבל תמיד שמרה על חיבור למידת החסד והרחמים מתוכם פעל אברהם. על זה אמר הגר"א, שאדם הנוהג במידה אחת אינו צדיק בהכרח אלא זה טבעו. אבל אם יעבוד בשתי מידות הפוכות רחמנו ואכזריות, אז בהכרח שהוא צדיק.

בניסיון העקדה, אברהם מתאכזר גם לשרה גם ליצחק וגם כלפי העולם כולו. הרי הוא לימד את העולם שאסור להקריב ילדים וזו ע"י ועכשיו הוא עושה זאת בעצמו? סיבה הקב"ה שבניסיון זה לא התקיים מידת האהבה אלא רק אכזריות. אומר הקב"ה, תעמוד בניסיון הזה, שלא יאמרו ראשונים אין בהם ממש. כי הניסיונות הראשונים, יש בהם חסד ורחמים שאלו מידות הטבועות בו באברהם.

ניסיון העקדה הוא היפך טבע אברהם ובה ניכר שהוא צדיק גמור. על זה אומר הקב"ה: "עתה ידעתי כי ירא אלוקים אתה". אם מסוגל אברהם להפך טבעו ולעמוד בניסיון אכזריות, משמע שגם כל מה שעשה בניסיונות ראשונים, אין זה מטבעו, אלא מתוך רצונו לעשות את רצון הבורא.

בפרשת העקדה, עד המילים "וישלח ידו אל הנער" מוזכר רק שם אלוקים שהוא מורא על דין וגבורה. וישא עיניו וירא- ראה שהקב"ה מתרחק ממנו. הקב"ה אומר לאברהם "ואתנה בריתי ביני וביניך"- ברית של אהבה. הקב"ה אומר לאברהם, לעולם לא אעזוב אותך.

לאחר שעומד אברהם בניסיון הגדול, מברך אותו מלאך השם: " בִּי נִשְׁפָּעִיתִי נְאֻם ה' הֲנִיחֵנִי בְּיַד אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא הִשְׁכַּחְתָּ אֶת בְּנֵי אֶת יְהוָה. כִּי בָרַךְ אֶבְרָהָם וְהִרְבָּה אַרְבָּה אֶת זַרְעוֹ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחוּל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם וְיִרְשׁ זַרְעוֹ אֶת שְׁעַר אֲבִיבִי". שואל הרמב"ן: מה החידוש בברכות? הרי כבר התברך אברהם שיהיה זרעו ככוכבי השמים אשר לא ייספר מרוב. ועוד, "ושמתי זרעך כעפר הארץ".

מתרץ הרב: עתה הוסיף לו שנשבע בשמו הגדול והנה הבטיח שלא יגרום חטא שיכלה את זרעו. על כן בניסיון זה, נשבע השם, שלא משנה מה תהיה התנהגות ישראל וכמה יתרחקו מהשם, לעולם לא יגלה זרע אברהם מהעולם וזו הבטחה לגאולה השלימה.

אם כן, הכל בזכות אברהם שהופך טבעו לכבוד השם וזו קבלת תורה אמיתית. בכדי לקבל את התורה צריך ביטול! זה לא דבר קל בכלל וצריך עמל, אבל הכל אפשרי.

הגמרא בברכות אומרת: כאשר חטאו ישראל בעגל אמר משה, "זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך. אמר רבי אלעזר: אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ - הייתי אומר: כשם ששמים וארץ בטלים - כך שבעותך בטלה; ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול, מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבעותך קיימת לעולם ולעולמי עולמים!" אומר רש"י: 'אשר נשבע להם בך'- שנאמר בעקידה, "בי נשבעתי". משה מוציא קלף מנצח ואומר, נכון שעשעו עגל, אבל יש את שבעותך!

מכאן נלמד על עבודת השם, לאחד קשה בעיניים, השני בשינה וכו', עלינו להפך מידות אלו. אם לא הפכנו, לא שווה. עובד השם אמיתי, זה אחד שמשמש בשתי מידות הפוכות ומשנה את טבעו ומחווה. זה מה שהשם רוצה מאיתנו ועל זה הוא מוכן להישבע, לשכר בלי סוף.

מי מאיתנו ירצה לוותר על זכות זו? אז העבודה קשה אבל משתלמת. יהי רצון שנעזר להפך את מציאות הטבע שלנו לכבוד הבורא.